

Naar inclusiever onderwijs

Over de benutting van (buitenlandse) kennis en ervaringen en het professionaliseren van leraren en de lerarenopleidingen

Dolf van Veen¹

Waar in veel landen de ontwikkeling naar inclusief onderwijs is versneld door de Salamanca-verklaring (1994!) en mensenrechtenverdragen, zien we in Nederland pas recent een toenemende aandacht hiervoor. Op een groeiend aantal plekken en in alle windrichtingen en denominaties zijn de afgelopen jaren in het regulier onderwijs initiatieven genomen door onderwijsbestuurders en schoolleiders om samen met hun medewerkers, ouders en leerlingen een meer inclusieve leeromgeving te realiseren. Deze scholen leren omgaan met extra ondersteuningsbehoeften van leerlingen en waarderen diversiteit. Dit is anno 2020 geen vanzelfsprekendheid in ons land. Nog relatief veel kinderen en jeugdigen krijgen namelijk onderwijs in aparte, speciale scholen. De invoering van passend onderwijs heeft deze situatie niet structureel veranderd. De schotten tussen regulier en speciaal onderwijs blijken hardnekkig, waar andere landen het pad van sociale en onderwijskundige integratie insloegen. Wel zien we steeds meer speciale klassen en tussenvoorzieningen ontstaan en is er de afgelopen vijf jaar meer aandacht geweest voor initiatieven waarin sprake is van intensieve vormen van samenwerking en integratie van speciaal en regulier onderwijs².

Bestaande en beperkende randvoorwaarden houden uitbreiding van het aantal initiatieven tegen en zorgen voor tegenwind bij scholen die het pad van inclusiever onderwijs al zijn ingeslagen. De ontwikkeling van inclusiever onderwijs zou erg geholpen zijn met aanpassingen in wet- en regelgeving³, een inclusiever waarderings- en toezichtskader van de Inspectie van het Onderwijs en door ondersteunend onderwijshuisvestingsbeleid. Maar het gaat om meer. Het ontbreekt professionals in het onderwijs, maar ook ouders, leerlingen, beleidsmakers, onderzoekers en opleiders vaak aan concrete beelden van inclusievere leeromgevingen en contact met voorbeeldpraktijken. Bestaande kennis en ervaring op het gebied van de vormgeving en ondersteuning van inclusiever onderwijs blijven zo onbekend, net als de aanpak van bijbehorend professionaliseringsbeleid en leiderschap en lokale, gebiedsgerichte samenwerking. En dat is buitengewoon spijtig want er valt veel te leren van buitenlandse uitvoeringspraktijken, implementatiestrategieën en beleidsvoering in landen als Schotland, Canada, Oostenrijk en Australië.⁴ Het helpt enorm als je deze praktijken leert 'lezen' door werkbezoeken en contacten met professionals, ouders en leerlingen, en ook met

¹ Dolf van Veen is hoofd van het Nederlands Centrum Onderwijs en Jeugdzorg (NCOJ), werkzaam bij Hogeschool Windesheim en bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Nottingham. Hij is mede-initiator van het platform Naar Inclusiever Onderwijs, zie www.ncoj.nl en www.naarinclusieveronderwijs.nl.

² We wijzen in dit verband op twee onderzoeken die wij uitvoerden en op een ondersteuningsprogramma dat het NCOJ voor en samen met de PO-Raad, de VO-raad en het Steunpunt Passend Onderwijs (SPO) met steun van het ministerie van OCW sinds 2016 uitvoert in het primair onderwijs en vanaf 2018 ook voor het voortgezet onderwijs. Zie publicaties van het SPO en voor de bedoelde onderzoeken: www.ncoj.nl/ncoj_publicaties/2018/Evaluatie-passend-onderwijs-samenwerking-tussen-vso-en-vo-en-geintegreerde-voorzieningen-voor-specialistische-onderwijszorg.pdf en voor de publicatie gericht op het primair onderwijs www.ncoj.nl/ncoj_publicaties/2017/Evaluatie-passend-onderwijs-Geintegreerde-voorzieningen-specialistische-onderwijszorg-svv-po.pdf.

³ Bedoeld wordt de *Beleidsregel experimenten samenwerking regulier en speciaal onderwijs 2020*. Het is positief en veelzeggend dat de landelijke overheid praktijkinitiatieven actief volgt en ondersteunt door binnen het stelsel oplossingen te zoeken en meer ontwikkelruimte voor intensievere samenwerking en integratie te creëren door middel van een nieuwe beleidsregel.

⁴ Leerervaringen zijn evenzeer op te doen in andere landen zoals Noorwegen, IJsland, Engeland, Verenigde Staten, Ierland en diverse Scandinavische landen, als ook in minder rijke landen. Zie voor voorbeelden van dit laatste bijvoorbeeld Safe the Children (2019). *Mainstreaming special education: Sharing good practices*. Safe the Children: Bromma.

beleidsmakers, opleiders en wetenschappers. Laat ik dit toelichten met een praktisch voorbeeld rond de professionalisering van (aankomende) leraren.

Professionalisering van leraren en lerarenopleidingen

In Nederland hoorde je de afgelopen tien jaar regelmatig geluiden dat onze leraren in het regulier onderwijs onvoldoende zijn opgeleid voor passend (en inclusiever) onderwijs en er niet nog meer leerlingen die speciale onderwijszorg behoeven bij kunnen hebben. Ze moesten juist 'ontzorgd' worden, meer 'handen in de klas' hebben en kunnen rekenen op voldoende specialistische ondersteuning. Uit eigen onderzoek bleek dat de meerderheid van de scholen hun professionaliseringsbeleid niet of in beperkte mate richt op passend onderwijs. De aandacht ligt vooral bij gedragsproblemen van leerlingen en bijvoorbeeld niet bij chronische aandoeningen. Meer aandacht voor het onderwijs aan leerlingen met leerproblemen in combinatie met auditieve, visuele, motorische en/of verstandelijke beperkingen, konden wij niet vaststellen. Tevens ontbrak het in de regel aan aandacht voor het handelingsrepertoire van leraren hierbij en voor de organisatie en ondersteuning van leren en onderwijzen in meer inclusieve leeromgevingen.⁵

Ditzelfde beeld kwamen we tegen bij de lerarenopleidingen. Dat is, vanuit het oogpunt van de invoering van passend onderwijs, een zorgelijke situatie. Onderzoek van de SLO (Schram et al., 2013)⁶ stelde voor om bij de pabo's een duidelijke keuze te maken voor het omgaan met verschillen van leerlingen in groepen en de meer complexe maatwerkvoorbereiding te reserveren voor het post-hbo traject. In ons eigen onderzoek van 2016 stelden we vast dat er grote verschillen bestaan tussen én binnen de diverse typen lerarenopleidingen.⁷ De helft van de pabo's en een (zeer) ruime meerderheid van tweede- en eerstegraads lerarenopleidingen vonden zichzelf in geringe of beperkte mate klaar voor passend onderwijs (respectievelijk 50%, 77% en 57%). Positieve uitzonderingen vormden alle masteropleidingen (S)EN, die als opleidingen al vroeg samenwerkten op het gebied van passend én inclusief onderwijs, en ook de andere helft van de pabo's. Wat vooral opviel was dat er vanuit organisaties voor initiële lerarenopleidingen en hun opleiders weinig is geanticipeerd op de invoering van passend onderwijs. We stelden bovendien vast dat het internationale kennisbestand op het terrein van passend en inclusiever onderwijs niet of nauwelijks voor curriculumontwikkeling is benut.

Betekenisvolle praktijkvoorbeelden

Niet dat er niets is gebeurd de afgelopen tien jaar. Medio 2014 ging vanuit hogeschool Windesheim, gesteund door het ministerie van OCW en de Lerarenagenda 2013-2020, de voorlopersgroep Passend onderwijs en de lerarenopleidingen van start.⁸ In het verlengde hiervan kwamen er werkgroepen voor de tweedegraads lerarenopleidingen en later de pabo's en voor lerarenopleiders binnen VELON. Leerplanontwikkeling stond daarbij centraal via activiteiten als het uitwisselen van (deel)curricula, werkbezoeken en het bestuderen van de wetenschappelijke kennisbasis voor passend onderwijzen en inclusiever onderwijs. Zo werden tweedegraads lerarenopleiders in contact gebracht met de praktijk in Schotland waar al vanaf 2007 alle lerarenopleidingen krachten bundelen om aankomende en zittende leraren goed voor te bereiden op de zich ontwikkelende praktijk van inclusief onderwijs. Samen ontwierpen deze opleidingen een landelijk referentiekader (in 2014 volgde een update)⁹ dat

⁵ Zie bijvoorbeeld Van Veen, D. & van der Steenhoven, P. (2016). *Landelijke monitor Intern Begeleiders in het primair onderwijs*. Amsterdam: NCOJ (en samenvatting in *Beter Begeleiden (LBBO)*, mei 2017).

⁶ Schram, E., Van der Meer, F., & van Os, S. (2013). *Omgaan met verschillen: (g)een kwestie van maatwerk*. Enschede: SLO.

⁷ Van Veen, D., Huizenga, P., & Van der Steenhoven, P. (2016). *Passend onderwijs en de lerarenopleidingen*. Zwolle/Amsterdam: Hogeschool Windesheim/NCOJ (publicatie nr. 9 in de reeks *Evaluatie Passend Onderwijs*).

⁸ Van Veen, D. (2016, en 2018). *Passend onderwijs en de lerarenopleidingen; Strategische notitie*. Hogeschool Windesheim: Zwolle.

⁹ Barrett, L., Beaton, M., Head, G., McAuliffe, L., Moscardini, L., Spratt, J., & Sutherland, M. (2015). Developing inclusive practice in Scotland: the National Framework for Inclusion. *Pastoral Care in Education*, 33(3), 180-187.

zich richt op de benodigde professionele bagage van aankomende en zittende leraren in onderscheiden fasen van hun loopbaan, met daarbinnen steeds aandacht voor waarden en overtuigingen, professionele kennis en inzicht, en professionele vaardigheden en competenties. Voor de ontwikkeling van de lerarenopleidingen, de toerusting van leraren in de zich ontwikkelende inclusieve scholen én de samenwerking tussen scholen en opleidingen in Schotland heeft dit grote betekenis gehad. Samenwerking van Nederlandse hogescholen met deze groep Schotse universiteiten, via werkbezoeken en voortgezette uitwisseling, bracht nieuwe impulsen voor curriculumverbetering van de lerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs. Impact had ook het bespreken van belangrijke maar in ons land veelal onbekende publicaties van buitenlandse experts en kennisinstituten.¹⁰

Nieuwe impulsen nodig

Ondanks de waarde van deze activiteiten voor deelnemende lerarenopleidingen, opleiders en scholen is het niet eenvoudig gebleken curriculumontwikkeling breed in de lerarenopleidingen te beïnvloeden. Vanuit de branche-organisaties, initiële lerarenopleidingen, de masteropleidingen (S)EN en ook de landelijke overheid zelf zien we inmiddels nieuwe initiatieven ontluiken. De eerdergenoemde activiteiten vanuit de voorlopersgroep met de samenwerkende masteropleidingen (S)EN gericht op de initiële lerarenopleidingen, de praktijk van samen opleiden (werkveld en opleidingen) en het beïnvloeden van professionele standaarden¹¹, bleken goed gekozen. Deze verdienen een nieuwe kans en een krachtiger samenspel met de landelijke overheid en het werkveld. Ervaringen in landen als Australië, Canada en dichterbij naast Schotland ook bijvoorbeeld Noorwegen, Oostenrijk en Spanje maken het aannemelijk dat de doorontwikkeling van passend onderwijs en pogingen scholen inclusiever te maken erg kunnen profiteren van beleidsvoering en programma's specifiek gericht op lerarenopleidingen en ondersteuning van de professionele ontwikkeling van leraren en andere professionals zoals schoolleiders, intern begeleiders/zorgcoördinatoren en onderwijsassistenten.

Praktijkplatform Naar Inclusiever Onderwijs

Het benutten van deze (buitenlandse) kennis en ervaringen en het ondersteunen van scholen in hun ontwikkeling naar inclusiever onderwijs zijn twee belangrijke redenen geweest voor onderwijsorganisaties VOS/ABB, Verus en LVGS en het Nederlands Centrum Onderwijs en Jeugdzorg om begin 2018 gezamenlijk het praktijkplatform *Naar Inclusiever Onderwijs*¹² op te richten. Leren van elkaar via conferenties, collegiale netwerken, werkbezoeken aan aansprekende praktijkvoorbeelden en het bieden van ondersteuning, ook via werkontwikkeling en ondersteunend onderzoek, staan centraal in de activiteiten van het praktijkplatform. Het platform Naar inclusiever onderwijs voert op dit moment landelijk onderzoek uit naar inclusiever onderwijs in het Nederlandse primair en voortgezet onderwijs en de ondersteuningsbehoeften van deze scholen. Wij doen dit in partnerschap met het programma Jongeren INC van FNO en stichting JongPIT. Tal van vragen zijn onderwerp van aandacht. We noemen er enkele tot besluit. Wat zijn bij de Nederlandse situatie passende strategieën om inclusiever onderwijs op school- en klassenniveau te ondersteunen? Hoe om te gaan met een te verwachten toename van tussenvoorzieningen ene speciale klassen? Hoe nemen we het (voortgezet) speciaal onderwijs mee in de ontwikkeling naar inclusiever onderwijs? Hoe borgen

¹⁰ Winter, E. & O'Raw, P. (2010). *Literature review on the principles and practices relating to inclusive education for children with special educational needs*. Meath: NCSE; Hollenweger, J., Pantić, N., & Florian, L. (2015). *Tool to Upgrade Teacher Education Practices for Inclusive Education*. Council of Europe: Brussels; UNESCO (2017). *A Guide for ensuring inclusion and equity in education*. UNESCO: Brussels, en het vele werk gericht op lerarenopleidingen vanuit het European Agency for Special Needs and Inclusive Education.

¹¹ Zie bijvoorbeeld het goede werk van de American Association of Colleges for Teacher Education (AACTE, 2011).

¹² Meer weten over de activiteiten van het praktijkplatform *Naar Inclusiever Onderwijs* en meedoen aan ondersteuning, werkontwikkeling of onderzoek? www.naarinclusieveronderwijs.nl/blijfopdehoogte

we de orthodidactische expertise en het vakmanschap in het samenspel van opleidingen en het werkveld? Allemaal vragen waarop veel internationale expertise voorhanden is die benut kan worden voor just-in-time professionalisering, school- en beleidsontwikkeling en hopelijk ook voor een breder plan om te werken aan (voorwaarden en implementatie van) inclusiever onderwijs. De komende jaren zullen we vanuit het praktijkplatform deze vragen oppakken in partnerschap met het programma Jongeren INC van FNO en stichting JongPIT en ondersteunende activiteiten blijven uitvoeren om scholen en hun partners te helpen een inclusiever spoor te kiezen en stappen vooruit te (blijven) zetten. De omstandigheid dat de landelijke overheid de ontwikkeling naar inclusiever onderwijs lijkt te gaan ondersteunen, stemt hoopvol.